

דף ב

'החליצה והמיואנין בשלשה' — ולא תנן 'הגירושין בשלשה' — יש שדייקו מכאן שנתנית הגט אינה צריכה שתעשה בבית דין, אלא עדי החתימה או המסירה הם הכורתיים. ורק במיאון שאינו אלא אמירה בעלמא, הצריכו שיהא בפני שלשה (מהר"ם שיף; הגהות רי"א חבר ועוד). גם מפני שממאנת בעל כרחו של בעלה שמקודשת לו [מדרבנן], י"ל שלכך הצריכו חכמים 'בית דין'. ועוד, מפני שהגדולה אינה יכולה למאן, אפשר שצריך בית דין כדי לברר שאינה גדולה (ע' נוב"ת אה"ע קיד, ובהגהת בן המחבר).

[ובארו לפי זה מה שכתב רש"י 'כעין דאורייתא תקון' — הכוונה לחליצה ולא לגט. [וכשם שבחליצה די בשלשה הדיוטות וא"צ מומחין (יבמות קא.), כך במיאון — כמבואר ביבמות קז:].

ואולם מדברי כמה ראשונים (או"ז, תה"ד), וכן מדברי הפוסקים משמע שסידור הגט צריך בית דין. וצריך לומר 'תנא ושייר' [כשם שייר שאר דברים, כמו שכתבו הראשונים] (המרא וחיי). או אפשר כיון שמה שהגט צריך בית דין הוא משום דיני הממון הכרוכים בו, הלכך כבר נכלל הדבר במה ששנה התנא 'דיני ממונות' (עפ"י נוב"י שם).

וכבר העירו מכמה מקומות בגמרא שמשמע שאין צריך ב"ד, כגון בב"ב (קעד): 'אטו כל דמגרש בבי דינא מגרש?!' ויש דוחים שהכוונה שאין צריך 'בית דין' מומחים אלא די בשלשה הדיוטות.

ע' בכל הענין בשו"ת הרא"ם ח"ב לה (פב); שו"ת מהרי"ו קכת; גט פשוט סוס"י קכג; תרומת הדשן רמח; בית יוסף אה"ע קלו; נודע ביהודה תנינא אה"ע קיד; תוס' רעק"א למשניות; רש"י וגליוני הש"ס כאן. וראה בהרחבה בשו"ת יביע אומר (ח"ב אה"ע יג) אודות סידור הגט, האם צריך שלשה בדוקא.

'אין עושין סנהדריות לשבטים אלא על פי בית דין של שבעים ואחד' — רש"י פרש שהמדובר על מינוי בתי דינים בכל עיר ועיר.

ואולם לפי מה שכתב הרמב"ן בפירוש התורה (ריש שופטים) שיש למנות בית דין עליון לכל שבט ושבט, שאליו כפופים כל בני השבט [ואף הוא של עשרים ושלשה, אלא שמורכב מן החכמים הגדולים שבשבט, ע"ש] — לפי זה יש לפרש כפשטות הלשון, שהמדובר במשנה על בתי דינים אלו, שמינויים נעשה על פי בית דין של שבעים ואחד (עפ"י הגר"י מרצבך זצ"ל, קובץ 'עלה יונה' עמ' שלה-ו. ויתכן לפי"ז שרק העמדת ב"ד של השבט צריך ע"א זקנים, ולא העמדת בתי דינים שבכל עיר. וע' גם בדיוק לשון הרמב"ן שם).

אפשר שרש"י חולק על שיטת הרמב"ן בזה [ואף הרמב"ן כתב זאת בלשון 'אולי'], ועל כן פרש דקאי על כל בתי דין של הערים. וכן יש ללמוד מפשט דברי רש"י (להלן פז. ד"ה וקמת) שכאשר ב"ד של העיר מסופקים — עולים לירושלים. ואילו לרמב"ן שואלים תחילה לב"ד של השבט. ומשמע שלשיטת רש"י אין ב"ד מיוחד לכלל השבט.

ובברייתא דלהלן פח: 'ב'ד של ע"א יושבין בלשכת הגזית ושני בתי דינים של כ"ג אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה ושאר בתי דינים של כ"ג יושבין בכל עירות ישראל. הוצרך הדבר לשאול שואלין מב"ד שבעירן, אם שמעו אמרו להם ואם לאו באין לזה שסמוך לעירן, אם שמעו אמרו להם ואם לאו באין לזה שעל פתח הר הבית...! מרהיטת הדברים נראה שאין ב"ד מובהר לכל שבט. אך יתכן שבית דין של השבט משמש גם כבית דין של אחד מעירות השבט. [ויתכן ש'באין לזה שסמוך לעירן' היינו הב"ד השבטי היושב בעיר הסמוכה].

וכן משמע מדברי התוס' להלן (טז: ד"ה שופטים), שאינם סבורים כרמב"ן. וכן דייקו מדברי הרמב"ם (ע' אור החיים — שופטים;

שו"ת שבט הלוי ח"ה קונטרס המצוות, סה, ועוד). וע"ע בהגהות ריעב"ץ להלן טז: (ובלשון החזו"א בהערותיו על קונטרס דברי סופרים, אות ו).

ולפירוש רש"י, מה שנקטה המשנה 'סנהדראות לשבטים' — לפי שעיקר מצות המינוי הוא שיהא ב"ד לכל שבט ושבט, אך מקום ישיבתם הוא בכל עיר ועיר. וזהו באור הכתוב **בכל שערך... לשבטיך** — אין כאן שני דינים נפרדים, ב"ד של עיר וב"ד של שבט (עפ"י אבי עזרי ריש הל' סנהדרין).

ונפ"מ לעיר אחת שיש בה שני שבטים — צריכה שני בתי דינין (כמוש"כ התוס' טז: הנ"ל), כי כל שבט מצווה להעמיד ב"ד בעיירותיו. (ומה שמבואר באוה"ח שלהרמב"ם אין ממנים לכל שבט אפילו בעיר אחת, שלכך הרמב"ם השמיט לכל שבט ושבט, לכאור' אין נראה כן מדברי הרמב"ם בהל' סנהדרין ה, א' ואין עושין סנהדרי קטנה לכל שבט ושבט ולכל עיר ועיר אלא עפ"י ב"ד ע"א). וכן ערים שבחול'ל אינן בכלל מצות העמדת דינים, שאינן נחלות השבטים (וכמוש"כ הרמב"ם סנהדרין א, ב. עפ"י אבי עזרי שם. יש להעיר שבגרסת רש"י ריש שופטים איתא 'לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר' [משמע שהמצוה להעמיד לשבט ומקום העמדה הוא בערים]. ואילו הרמב"ן שהביאו ויסד עליו את פירושו, ציטט וכתב 'בכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר' [משמע ששתי העמדות יש, בשבטים ובערים]. ויתכן שמכאן נובעים הפירושים השונים).

ואפשר שפשוט המשך דברי המשנה הביאו לרש"י לפרש כן ולהוציא מהפשוט הפשוט, דקתני 'וכמה יהא בעיר ותהא ראיה לסנהדרין...'. — עיר מאן דכר שמיה? אלא משמע שגם הרישא מדברת על בתי הדין שבכל עיר ועיר.

לגופו של דין זה, משמע מרש"י שב"ד הגדול יוצאים להושיבם, [ולא כפי שהיה אפשר לפרש שמפקחים וממנים אותם ממקומם]. ולפ"ז כשרצו להלן בגמרא (יד): למצוא כיצד משכחת לה שכל ב"ד הגדול יוצא ממקומו, הומ"ל כגון שיצאו למנות בתי דינים. [ואולם נראה שבמינוי דיין בודד, גם אם נאמר שצריך לזה הסכמת ב"ד הגדול, אין צריך שיצאו למנותו. וכן משמע ברמב"ם סנהדרין ב, ח. ע' במובא להלן טז:].

וע' בבאר הענין ובגדר מצוה זו של מינוי שופטים בכל פלך ועיר, האם היא מוטלת על הציבור או על הסנהדרי הגדולה — ב'עינים למשפט' ו'משפט האורים' ב.

'הטייתך לטובה על פי אחד' — תימה, הלא אפילו רבו המחייבים על המזכים באחד, שיי"ב אומרים חייב ויי"א אומרים זכאי — זכאי, ומה צריך הטיה לטובה כדי לזכותו? ויש לומר כשרבו המחייבים באחד, נושאים ונותנים בדבר ואין חותכין הדין עד שיחזור בו אחד מהם (תוס' הרא"ש).

פירוש, כשרבו המחייבים באחד, מוסיפים דיינים עד שיכריעו לזכות באחד או לחובה בשנים, כדתנן להלן (מ. וכ"פ הרמב"ם סנהדרין ט, א). ואם הוסיפו ועדיין רבו המחייבים באחד, מוסיפים עוד עד שבעים ואחד. ואם עדיין ל"ו מחייבים ול"ה מזכים — דנים אלו כנגד אלו עד שיכריעו לזכות או לחובה [שבשעת גמר דין המלמד זכות יכול לחזור וללמד חובה, כדברי רב להלן לד. וכן מבואר ברמב"ם שם] או עד שיוזקן הדין (כדלהלן מב.).

[לא הבנתי דברי הר"ן בחדושו (להלן לד. ד"ה רואין) שלכאורה נראה שסובר ב"ב מחייבים ויי"א מזכים — זכאי ואין מוסיפים [ורק בדיין שאמר איני יודע מוסיפים שנים]. והא לא תנן הכי. וגם הר"ן עצמו כתב (בדף מב.) בפירוש שמוסיפים. וצריך לדחוק שכוונתו אליבא דרבי יוסי (מב.) שאמר אין מוסיפים על כ"ג, וסובר שלא אמר ר' יוסי אלא ב"ב מחייבים ויי"א מזכים, אבל אמר אחד איני יודע — מוסיפים שנים. ואולם בדף מב. כתב בפירוש שלרבי יוסי אין מוסיפים שנים באיני יודע, וצ"ע].

(ע"ב) 'זאי קסבר אין עירוב פרשיות כתוב כאן שלשה למה לי' — פירוש, כיון שאין הפרשה מדברת בהודאות והלואות, יהא די להן באחד (כן מבואר מפרש"י). וצריך עיון מהיכא תיתי לחלק בין הלואה

לשומרים, ומדוע לא נלמד שאר דיני ממונות מפרשת שומרים? (מה גם שדין שבועת מודה במקצת האמור בפרשת השומרים, נלמד למלוה ואין מחלקים ביניהם).

כן הקשה בספר קצות החשן (ג סק"ב). ופרש פירוש מחודש בגמרא [דלא כרש"י]; שאלת הגמרא היא שאפילו גזילות וחבלות לא יצטרכו שלשה ומומחין, כי כיון שאין עירוב פרשיות וגם בדין השומרים צריך הודאה במקצת לחייב שבועה, אם כן יש לומר שזה שהצריך הכתוב שלשה ומומחין, היינו משום ההודאה שנאמרה בפרשה (כי הוא זה), שאין הודאת בעל דין מחייבתו אלא כשהודאה בפני בית דין, אבל עצם היכולת לדון, אפשר שאינו שונה משאר הוראות איסור והתר, שמספיק איש אחד חכם ובקי בדינים.

ותרצו 'לעולם קסבר עירוב פרשיות' ואם כן מוכח שגוף הדין צריך שלשה ומומחים, שהרי בשומרים אין צורך ב'כי הוא זה' ואעפ"כ כתוב שם 'אלהים'.

(ויש להעיר עדיין מה ראה שצריך שלשה, שמא גם אם יש כאן עירוב פרשיות, קרא זה משום ההודאה האמורה בענין. גם יוצא חידוש לפירוש זה, שלמ"ד אין עירוב פרשיות כתוב כאן, אף גזילות וחבלות לא יצטרכו שלשה מומחין). בספר בית ישי (לגר"ש פישר שליט"א. סוס"י פו) כתב לפרש [כפרש"י], על פי מה שייסד שם בגדר חיוב שומרים שענינו כתשלומי נזיקין, שהחשיבה התורה את נזק הפקדון כאילו הזיקו השומר בידים. אשר על כן אין ללמוד הלואה מחיוב שומרים, כי הלואה אינה אלא חוב הבא מכח התנאה והתחייבות עצמית, לא כן חיוב שומרים הרי הוא כ'מלוה הכתובה בתורה' וכנזיקין. [כלומר: בהלואה, כיון שהוא שעבד את עצמו, אין תפקיד לבית דין אלא לברור הדבר, אם אמת בפי התובע אם לאו, אבל קביעת הדין אינה יוצרת חוב. משא"כ בגזלות וחבלות, ושומרים בכלל זה, החוב נעשה ע"י כח הדין. ע' חזו"א סנהדרין טו, ב].

א. מדברי האחרונים מבואר כהנחה פשוטה ומוסכמת, סברת 'שלא תנעול דלת בפני לווין' אינה יכולה להוות חילוק מדאורייתא שבגללה אין ללמוד הלואה משאר דברים — שאין לפרוך ילפותא אלא מכח חומרא וקולא וכדומה, ולא מפאת סברא חיצונית כגון זו, שדאגה תורה לנעילת דלת ולכך לא הצריכה שלשה מומחין. [דוגמא לדבר, במה שלמד רבי טרפון (בב"ק כד) קרן ברשות הניזק לשלם נזק שלם משן ורגל, והלא יש לפרוך שקרן קלה דמשונה הוא, ומה דשן ורגל ברה"ר פטור וקרן חייב ח"נ, היינו טעמא, דשו"ר ברה"ר אורחיה הוא (וכמש"כ הרי"ף טעם זה) ולכך פטרם תורה ולא משום קולא — אלא ודאי אין טעמא דקרא מועיל לפרוך קל וחומר].

ב. בעיקר הקושיא יש לומר בפשיטות [וכן נראה מדברי רבנו דוד בונפיד, מובא בחדושי הר"ן] שבשאלת הגמרא עתה לא נחתנן לבאר אלא מאי שנא דין שלשה מדין מומחין, שלענין זה למדים מן הכתוב בשומרים ולענין זה אין למדים, ולא ירדו כלל לבאר עצם החילוק בין הודאות לגזלות. ורק אחר כך הזכירו הטעם משום 'בצדק תשפט עמיתך'. ונראה שלזה כיוון ה'נתיבות' (שם סק"א) בקוצר אמרים.

ואולם מדברי התוס' (ג. ד"ה ומדאורייתא) משמע שגם לפי האמת אם אין אומרים 'עירוב פרשיות', אין צריך לילפותא ד'בצדק תשפט עמיתך'. (וכ"כ בשערי ישרו, ה' ד"ה ונלע"ד). ועל כרחך דאיכא שום פירכא דלא למילף הלואה מפקדון.

ג. בחדושי הר"ן (ד"ה ובדין) מובאת סברא לחלק, שגזלות וחבלות משום חומר הדין צריך יותר דיינים מהודאות והלוואות שהם קלים, וכשם שמצינו חילוקים במנין הדיינים לפי חומר הדין, ע"א כ"ג חמשה ושלשה. ויש להעיר שלכאורה לא מצינו להצריך מנין גדול אלא מפני חומר העונש, אבל לא מפני חומר העבירה. אדרבה, יש סברא שמשום חומר המעשה נחמיר על הנידון ונפחית את ההגבלות על הדין, וכשם שאמרו בגמרא (מ:): שאין ללמוד חמור מקל להצריך דרישה וחקירה.

[ואעפ"י שלמדו בגמרא לעיל מסברא חבלות מגזלות לענין שלשה דיינים, הגם שחבלת הגוף חמורה יותר מלקיחת ממון. וחוינו שאין הגמרא מחלקת בדבר זה, לומר הואיל וחמור יותר די בפחות דיינים. אך י"ל ששם שונה כיון שאינו נענש על החבלה אלא משלם ממון על פחת הדמים כעבד, והרי גם חבלה ללא פשיעה חייב עליה, הלכך דמו חבלות לגזלות]. וצ"ל שסובר הר"ן שכלל שהדין חמור יותר, כן צריך לעשותו ביתר מומחיות, להצריך בו שלשה דיינים מומחים. וכדמשמע

להלן מב. במחצה מחייבים ומחצה מזכים, שבדיני ממונות מסתבר יותר לעזבו ולהניחו בלתי מוכרע מאשר בדיני נפשות, בהם צריך להוסיף ולעיין בו ולא לעזבו ולפטור הנידון מחמת הספק, וכמו שפרש"י שם שבד"נ צריך לעיין יותר. זהו באשר לעצם הדין, אבל לענין ההלכה המסוימת שהצריכה תורה דרישה וחקירה, ובכך אנו מקלים מאד על הנידון, מסתבר לגמרא לומר שאין ללמוד הלכה זו לדינים החמורים, כי בהם יש להחמיר על הנידון ולא להקל.

'עירוב פרשיות' — נתבאר בב"ק קז.

עיונים נוספים ודיוקים

'גזילות וחבלות' — פרש רש"י: **'כופר בפקדון, דמששלח בו יד (וי"ג: 'או ששלח בו יד'. ע' ערוך לנר ועוד) הוי גזלן, וכן החוטף מיד חברו הוי גזלן...'** — הקדים פקדון לגזילה כפשוטה, לפי שמקור דין גזילות בשלשה נלמד מן הכתוב בפרשת שומר חנם, כדאיתא בגמרא בע"ב.

'אבל לזה ולא שילם לא מיקרי גזלן, דמלוה להוצאה ניתנה' — פשטות לשון רש"י מורה לכאורה שאי החזרת הלואה אין בה אזהרת גזילה ודינה. וכן יש לפרש כוונת רש"י בבבא מציעא (כו: ד"ה עובר). [וראה בספר חדושים ובאורים (ב"ב כא, יג ד"ה והא) — שנתן טעמים לכך שאין לאו דגזילה בכבישת הלואה].

וע"ע בסוגיא דב"מ סא. ושם כתב הגרעק"א שמצינו ללמוד כובש הלואה מהצד השווה דרבית ואונאה, ע"ש. ובחדושי ר' שמואל (שם כו:). העיר מדברי רש"י כאן.

ונראה שלא קשה, כי כוונת רש"י רק לומר שהודאות והלואות אינן בכלל 'גזילות' שאמר התנא, כדאמרינן בגמרא דלא מקרי 'גזלן' אלא בחפץ מסוים ולא בחוב מופשט. ולא נחית כלל למקור איסור כבישת הלואה. ודומיא ד'חבלות' שאינו כלול ב'גזילות' הגם שלכמה דעות איסור מזיק נובע מ'לא תגזול' (ע' רבנו יונה — אבות). ובכך מיושב מה שהעיר שם הגרש"ר לטעם שכתב רש"י, מאי שנא כבישת הלואה מכבישת שכר שכיר (ע"ש בעמ' רג, רנג). ולהאמור אכן י"ל דלא שנא.

[עוד יש לומר שדברי רש"י תואמים עם דברי הרמב"ם (ברייתא הל' גזילה) והסמ"ג, שכבישת הלואה ושאר חובות הרי הם בכלל 'עושק' ואינם בכלל 'גזל'. וזה דלא כמוש"כ הגרעק"א שם [ובקהלות יעקב סנהדרין א] בדעת רש"י.

וכן כתב בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סו, ב). ועוד כתב שם [עפי"ד הרמב"ם והכס"מ] שזה רק כאשר אין בכוונתו לפרוע לעולם, אבל אם מעכב פרעונו, אין בזה איסור תורה דגזילה ועושק, אלא משום 'בל תשהא' (ע' ב"מ קי) או איסור אחר שמדבריהם].

ולפי המבואר שאף במקום שעובר משום לאו דגזילה, אם אינו בחפץ מסוים דינו בשלשה הדיוטות, שזהו בכלל 'הודאות והלואות' [והרי כן מוכח לכאורה למאן דאמר דמדאוריתא צריך מומחין ומשום נעילת דלת די בהדיוטות, שלפי"ז אין הדבר תלוי כלל בשם האיסור], כמו כן יש מקום לומר לאידך גיסא, כל דין הבא על חפץ מסוים, אפילו ללא מעשה גזילה או השתמשות, הריהו בכלל 'גזילות וחבלות', ואעפ"י שאין בו ענין גזילה וחבלה ממש. וכן יש לדייק קצת מרש"י [מכך שהוצרך לטעם דמלוה להוצאה ניתנה. ע' מהר"ם] ומהר"ן, שהכופר בפקדון נידון בשלשה מומחין, אעפ"י שלא שלח בו יד. אך יש לדחות שמא מדובר כשהפקדון ברשותו בשעה שכפר בב"ד, שנעשה עליו גזלן וחייב באונסין (ב"ק קה: רמב"ם גזילה ג, יד). ובטעם הדבר י"ל, כיון שהפרשה מדברת בפקדון שנגנב, ועל זה אמר קרא ונקרב בעה"ב אל הא', ומשמע מסתמא אפילו כשאין נידון של שליחות יד בעי מומחין (ואולם רש"י בע"ב [ד"ה ונקרב] פירש שהכתוב מדבר כשהתביעה על שליחות יד). וזהו באור דברי הגמרא 'מה לי חבל בגופו מה לי חבל בממונו' — שאילו גזילה כפשוטה, כיצד למדים מסברא פשוטה חבלה מלקיחה, והלא חלוקים בעניניהם לכמה דינים — אלא משמע ש'גזילה' לאו דוקא, אלא כל דין על חפץ מסוים, בין לקיחתו או השתמשות בו או כפירתו בכלל 'גזילות וחבלות' הוא.

ע"ע פלפול ארוך בשו"ת אבני נזר — חו"מ א.

'ואין דנים לא את השבט' — על דברי רש"י כאן, ע' במהרש"ל ובמהרש"א ובשו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב ב — באריכות רבה. וע' להלן טו.

'ולא את כהן גדול...' — לכאורה נראה שהוא הדין למלך, אין דנים אותו אלא בבית דין של ע"א, דמאי שנא מכהן גדול דילפינן 'דבריו של גדול יביאו אליך'. והא דלא תנן מלך — שהרי גזרו חכמים שהמלך לא דן ולא דנים אותו (משנה רפ"ב; רמב"ם מלכים ג, ז). ואעפ"י שאין מפורש שאין דנים דיני נפשות את המלך (ולהתוס' יט). ד"ה אבל) מיירי בגמרא בדיני ממונות דוקא, שרק בזה אמרו 'לא דן', אך נראה שכל שכן שבזה אין דנים, שהרי גזרו מפני מעשה שהיה בעבדו של ינאי שהרג את הנפש וארע אסון לחכמים (יט), וכל שכן אם ידונו את המלך עצמו, יש לחוש לכך. ואם תאמר, עדיין יש לשנות מלכי בית דוד שדנים אותם (כדאמר התם). יש לומר שלא אמרו אלא בממונות, אבל בנפשות חוששים לתקלה אפילו במלכי ב"ד, שהרי אם עבר במזיד חטא של מיתה ואינו נכנע לדברי התורה — חזר דינו להיות כמלכי ישראל (ערמב"ם סנהדרין ב, ח). ואעפ"י שנראה שמלכי ב"ד דנים דיני נפשות, כדמשמע להלן (לו). 'ויאמר דוד... הגרו... [אם כי יש לדחות שאין דנים אלא דין מורד במלכות] — אין זה מכריח שדנים אותם בנפשות.

ואין לומר איפכא; לא אמרו אין דנים את המלך אלא בכגון מעשה דינאי, שאין להעביר את המלך ממלכותו בגלל עבדו שהרג, הלכך יש סכנה, משא"כ כשהמלך חטא בדבר שענשו מיתה, אפשר להעבירו משררתו ולדונו, ושוב ממילא אין צריך ב"ד של ע"א — אך לא מסתבר להעבירו קודם שידינוהו. וגם יש סכנה בעצם העברתו כמובן.

'ואין מוציאין למלחמת הרשות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד' — פרש"י, כל מלחמה נקראת 'רשות' מלבד מלחמת יהושע שהיתה לכבוש הארץ. משמע שנקט כחכמים ולא כרבי יהודה (בסוטה מד): שאמר מלחמה המיועדת להטיל מורא על העכו"ם ולמגרם, נקראת 'מלחמת מצוה'. ואולם נראה שגם לדברי רבי יהודה אין מוציאים למלחמה זו ללא ב"ד של שבעים ואחד, שהרי לא אמרו בגמרא שם נפקא מינה אלא אם נחשבים 'עוסקים במצוה', ולא אמרו נפקותא בגוף דין המלחמה, אם יוצאים אליה ללא בית דין. [ומכל מקום מכך שקרא לה תנא דמתניתין 'רשות' משמע שהלכה כחכמים, וכנראה מדברי הרמב"ם — מלכים ה, א ובלחם משנה].
ואין בכלל דין זה מלחמת מגן — כשקמו עלינו אויבים — לדברי הכל הריהי מלחמת חובה ואין צריך בית דין (ע' לקוטי הלכות סוטה מד; חו"א אה"ע קיד, ב).

*

'משום דעיקר ג' דכתיבי בגזילות וחבלות כתיבי, גזילות דכתיבי: ונקרב בעל הבית...' — הנה מכתב ששלחתי למורנו הגר"ח קניבסקי שליט"א, ותשובתו עמו:
בריש סנהדרין מובאים הנך קראי דילפינן שלשה מומחין. והנה ראיתי בספרי רבותינו האחרונים, כחדושי הנצי"ב, ר' מאיר שמחה, אחיעזר (ח"א יח, ג), שערי ישר (ז, כב) חו"א וקהלות יעקב — זכר צדיקים וקדושים לברכה, בהביאם מקראות אלו כתבו 'אשר ירשיען אלקים' ב-ק' ולא ב-ה'. ולא הבנתי טעמם בזה, והלא על פי הפשט אין זה קודש אלא חול — כינוי לדיינים.
וכן לענין הגייתם — נראה שאפילו לדעות המחמירים שלא להזכיר אזכרה בחצי פסוק בתוך כדי הלימוד (ודלא כחיי-אדם וש"פ), נראה לכאורה שאין שייך כלל להחמיר בהנך קראי. ועינינו הרואות כמה מן הלומדים המחמירים בזה, ואיני יודע אם יש בסיס כלשהו להנהגה זו אם לאו.

ואין נראה לי כלל שפליטת הקולמוס היא אצל הגדולים הנ"ל, שודאי אפילו אות אחת מדבריהם תורה היא ולימוד היא צריכה.

וזו לשון התשובה:

זה כדי שלא יבא מזה זלזול ובלבול שההמון אין מבחינין לחלק בזה

(יצוין שבשו"ת אגרות משה חו"מ ח"א א, ד נקט הנך קראי ב-ה' ולא ב-ק'. וכן בספר אבי עזרי ריש הל' סנהדרין).

[בענין הנזכר באגב, אזכרה בחצי פסוק בתוך כדי הלימוד, העיר הגר"מ מאוזו שליט"א את הדברים הבאים: 'בחז"ל היינו מחמירים בזה. אבל אשתקד מצאתי ראייה נפלאה ממה שכולנו אומרים בהגדה של פסח ונצעק אל ה' אל-הי אבותינו כמו שנאמר... וישמע ה' את קולנו כמו שנאמר... וכן נדפס בכל ההגדות ולית מאן דחש לומר ה שם' עד כאן דבריו. עוד בענין הזכרת פסוקים בתוך התלמוד — ע' משנ"ב רטו, יד; ערוה"ש שם ב; אגרות משה ח"ב ג; הקדמת מנחת יצחק לח"ה; יתוה דעת ח"ג יג.

ויש להסתפק למש"כ הפוסקים לחלק בין פסוקים לברכות, שבברכות אין להזכיר שם ה' (ואף לא שם אלקים ב-ה') — מה הדין כשהאזכרה אינה פסוק מכתבי הקודש ואף לא ברכה, כההיא דסוכה נג "אנא ה'" או "אנו לי-ה'" (אי נימא דשם י-ה שוה בדינו לשם המיוחד — וע' שו"ת רב פעלים ח"ב לז). דמחז אין כאן קריאה בתורה ומאידיך אין בזה איסורא דברכה לבטלה. וע' במש"כ הפוסקים לענין סדר העבודה ביוהכ"פ].

פרפראות לחכמה

'דיני ממונות בשלשה... מכות בשלשה' — בפסוק שפטים ושטרים... מופיע השורש 'שפט' שלש פעמים, שפטים; ושפט; משפט — לרמוז שדיני ממונות בשלשה. וכן בפרשת המלקות (דברים כה, א ב) — המשפט; ושפטום; השפט — רמז שמכות בשלשה (בעל הטורים — שופטים, תצא).

'בשלשה מתחילין ובחמשה נושאים ונותנים, וגומרין בשבעה' — רמז בפסוק החדש הזה לכם ראש חדשים, ראשון הוא לכם לחדשי השנה; שלש פעמים מופיע כאן 'חדש'. שנים מתוכם בלשון רבים ('חדשים' 'חדשי') — הרי חמשה; ועוד ארבע פעמים כתוב חודש בפרשה זו — הרי שבעה (בעל הטורים — בא).

'אין דנים לא את השבט ולא את נביא השקר ולא את כהן גדול אלא על פי בית דין של שבעים ואחד...' — הנה משה רבינו במקום שבעים ואחד היה עומד (כדלהלן טז), והיינו דכתיב (בסדר יתרו) והיה כל הדבר הגדל יביאו אליך, שהסנהדראות שהקימו בעצת יתרו היו בתי דינים של עשרים ושלש, ולכך כל מה שבכלל 'הדבר הגדול' — צריך לבוא אל משה בדוקא לדונם. ועוד כתיב (שם להלן) הדבר הקשה יביאון אל משה [וכן בדברים: והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתי], והוא אופן נוסף שצריכים לבית דין של ע"א; כגון שגולד ספק או מחלוקת בדין מן הדינים, ההכרעה תלויה רק בבית דין הגדול, כדכתיב כי יפלא... וקמת ועלית..., וזהו 'הדבר הקשה' שצריכים להביא אל משה (חדושי הגרי"ז — יתרו. ועיקרי הדברים בגמרא להלן טז). ע"ע חז"א או"ח קכה, ו.

שאלות ותשובות לסיכום ולחזרה

מסכת סנהדרין, פרק ראשון

דף ב

א. אלו דינים נידונים בשלשה ואלו ביותר משלשה? אלו דברים אינם נעשים אלא בבית דין של שבעים ואחד?

דיני ממונות וקנסות — בשלשה. יש מהם שצריכים מומחים ויש שכשרים בשלשה הדיוטות, כדלהלן.

[לדברי רבי (ג:) דיני ממונות בחמשה].

החליצה והמיאונים — בשלשה.

[רבי יהודה אומר: החליצה בחמשה (יבמות קא.).]

ישנן דעות תנאים ואמוראים (ביבמות קז:) שמשנתנו שהצריכה שלשה למיאון — בית שמאי היא, אבל

לבית הלל אין צריך בית דין (יבמות קז: וכן פסק שם רב נחמן. וכן דעת הרמב"ם ועוד פוסקים. ע' אה"ע קנה, ד).

ולדברי הכל די בהדיוטות ואין צריך מומחין (יבמות סו:).

שומת פדיון מעשר שני ורבעי והקדשות — בשלשה.

הערכין המטלטלין — בשלשה. רבי יהודה אומר: אחד מהם כהן. והקרקעות — תשעה וכהן.

עיבור החדש — בשלשה.

עיבור השנה — בשלשה. דברי רבי מאיר. רשב"ג אומר: בשלשה מתחילים ובחמשה נושאים ונותנים

וגומרים בשבעה. גמרו בשלשה — מעוברת. (ע"ע להלן י:).

סמיכת זקנים (על פר העלם דבר של ציבור. רש"י עפ"י הגמרא) ועריפת עגלה (כלומר המדידה. תוס' יד.) —

בשלשה. דברי רבי שמעון. רבי יהודה אומר: בחמשה.

גרות נעשית בפני שלשה הכשרים לדון (עפ"י יבמות מו-מו; יו"ד רסח, ג). התרת נדרים —

בשלשה הדיוטות [אבל בשנים לא אפילו דיעבד], או ביחיד מומחה (ע' נדרים עה וב"ב קכ:

ורשב"ם).

דיני נפשות — בעשרים ושלושה.

מכות — בשלשה. משום רבי ישמעאל אמרו: בעשרים ושלושה.

מוציא שם רע על אשתו — בשלשה. דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: בעשרים ושלושה, מפני שיש בו

דיני נפשות.

הרובע והנרבע ושור הנסקל — בעשרים ושלושה.

השבט שעבד רובו (רש"י. וערש"ל ורש"א) עבודה זרה, אין דנים אותו אלא על פי בית דין של שבעים ואחד

(כדרשת רבינא להלן טז.). וכן את נביא השקר, כהן גדול, ועיר הנדחת. (ע"ע להלן טז.).

ואין מוציאים למלחמת הרשות, ולא מוסיפים על העיר ועל העזרות, ואין עושים סנהדריות לשבטים, אלא

עפ"י ב"ד של ע"א.

[אין זקן ממרא נהרג אלא אם המרה על בית דין של ע"א בלשכת הגזית (כדלהלן יד: טז.). וכן הסוטה,

מעלים אותה לבית דין הגדול ושם מאיימים עליה (משנה סוטה ז.) אבל גמר דינם אינם בב"ד הגדול, לכך לא שנאם תנא דידן (תוס' שם ז:).

דפים ב — ג

ב. כמה דיינים נצרכים לדון גזלות וחבלות, הודאות והלואות — מן התורה ומדרבנן, לכתחילה ובדיעבד?

גזלות (בכלל זה הכופר בפקדון או שולח בו יד) וחבלות (הן בגוף הן ברכוש) — אין דנים בפחות משלשה דיינים מומחים (= סמוכים, שנטלו רשות מן הנשיא לדון. רש"י). ודין תורה הוא זה (כמו שדרשו להלן ג:). דנו פחות מכך — אין דיניהם דין.

א. בכמה מקומות בגמרא מבואר שדנו בפועל דיני גזלות בבבל, אעפ"י שאין שם סמוכים. וכתבו הראשונים לישב הדבר באופנים שונים; אפשר שמדובר שהנגזל תפס, או שאמר לקבוע דין בארץ ישראל. ויש מפרשים, דוקא גזלות על ידי חבלות אין דנים בלא סמוכים, שאין הדבר מצוי, משא"כ שאר גזלות — 'שליחותיהו דקמאי עבדינן' (עתוס' כאן ד"ה שלא; גטין פח: ב"ק פד; רש"י להלן סוף דף ג). ויש אומרים, דוקא גזילה בחטיפה ממש וכד' אין דנים, שאינה מצויה, אבל שאר גזלות המצויות דנים (נמוקי יוסף). וברמב"ם (סנהדרין ה, ג) משמע שדנים כל גזלה מלבד תשלומי כפל (כן באר דבריו הש"ך א סק"ח). ויש מי שצדד בדעת הרמב"ם שכל שהתביעה היא כנגד הגזולן עצמו ולא כנגד יורשיו או לקוחות, דנים אף הדיוטות כדי להפרישו מאיסור 'לא תעשק', או מטעם 'מזיק' (ע' קהלות יעקב א).

וכן כשהגזלה קיימת בעינה, מחייבים אותו להחזיר אף ללא דיינים סמוכים (רא"ה, מובא בנמו"י ב"ק פ"ו; רמ"א א).

ב. אדם שחבל בחברו [חבלה כזו שיש בה נזק תמידי, שאינה מצויה. משא"כ הכאות ובזיונות. ע' ערוך השלחן] — דיינים שאינם סמוכים בארץ ישראל אינם מגבים אלא דמי שבת וריפוי. ויש אומרים שאף דמי שבת וריפוי אין דנים, אלא כופים את החובל לפייס הנחבל וקונסים אותו כפי הנראה לדיינים.

בהמה שהזיקה אדם, דיינים שאינם סמוכים אין גובים הנזק, שאין הדבר מצוי. אבל אדם שהזיק בהמת חברו — משלם נזק שלם, וכן בהמה שהזיקה בשן ורגל (עפ"י חו"מ א. ומדאורייתא נזקי שור בשור דינם בשלשה מומחים. ונראה לכאורה שה"ה לרב אחא ברד"א, אלא שבדברים מצויים עבדינן שליחותיהו).

ג. אעפ"י שאין דנים דיני קנסות, מנדים אותו עד שיפייס את בעל דינו. ואם נתן לו שיעור הראוי — מתירים לו נידויו. וכן אם תפס הנזק שיעור הראוי לו ליטול — אין מוציאים מידו (עפ"י חו"מ א. וע' בשו"ת הרשב"א ח"ו תצא).

הודאות והלואות — לרבא, מדין תורה צריך שלשה מומחים, ומתקנת חכמים די בשלשה הדיוטות [אף במקום שיש מומחין. ע' חו"י קכט], כדי שלא תנעל דלת בפני לווים. (וכן שאר דיני ממונות המצויים, כגון כתובות ירושות ומתנות — מפני תקנת השוק. ראשונים). ואם דנו בפחות משלשה — אין דיניהם דין, וכדברי רבי אבהו: שנים שדנו דיני ממונות אין דיניהם דין. לרב אחא בריה דרב איקא (וכן לשמואל אליבא דרבנן ודלא כרשב"ג ורבי מאיר להלן ה-ו) — מן התורה די ביחיד